

СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОФЕСІОНАЛІЗМУ ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

Проблеми професіоналізму та умов, які його забезпечують, мають велике значення для існування і розвитку суспільства. Особливо це стосується діяльності працівників правоохоронних органів, зокрема органів внутрішніх справ. Це пояснюється тим, що правоохоронці повинні не лише стояти на варті закону, але й, маючи великі владні повноваження, не допускати порушень законності, протидіяти впливу агресивно налаштованих осіб на соціальне середовище.

Питання професіоналізму працівників органів внутрішніх справ були предметом досліджень багатьох вчених, зокрема М.І.Ануфрієва, О.М.Бандурки, В.С.Венедиктова, Р.А.Калюжного, Я.Ю.Кондратьєва, О.П.Коренева, І.Г.Кириченка, Ю.Ф.Кравченка, Н.П.Матюхіної, В.М.Плішкіна, В.О.Соболева та інших. Однак, це питання розглядалось як один із напрямків управління персоналом, тобто носило загальний характер.

Як зазначає О.М.Бандурка, «цілеспрямована діяльність органів внутрішніх справ на виконання поставлених завдань можлива тільки при забезпеченні ефективного управління та високого професіоналізму працівників органів внутрішніх справ» [1, с.51]. На думку В.М.Плішкіна, чим вищі громадянська зрілість, професіоналізм, майстерність співробітника, тим ефективніші наслідки його праці, тим вищий його культурний рівень [2, с.613]. Більш того, розбудова в Україні громадянського суспільства потребує переорієнтації правоохоронних органів із силової діяльності на обслуговуючу, на встановлення партнерських стосунків із громадянами. Вирішити ці завдання можуть тільки висококваліфіковані професіонали, які мають не лише відповідні знання, уміння, навички професійної діяльності, але й таку мотивацію та самосвідомість, котрі відображають ставлення до людини як до найвищої цінності. Тому проблема визначення сутності та механізму формування феномена професіоналізму тих, хто стоїть на варті прав та свобод громадян, має досить складний характер і заслуговує особливої уваги.

Вже давно доведено, що «людський чинник» відігравав і буде відіграти вирішальну роль в ефективній реалізації соціальними інститутами своїх функцій (і правоохоронні інститути не складають в цьому плані винятку). Однак підвищення професіоналізму працівників органів внутрішніх справ неможливе без детального аналізу теоретичного поняття «професіоналізм». Перш за все, для з'ясування терміну «професіоналізм», необхідно розглянути такі поняття, як «професія», «професійна правосвідомість», «професійні здібності», «професійна культура» та «професійна етика».

Так, наприклад, В.С.Венедиктов та М.І.Іншин під *професією* працівника органів внутрішніх справ розуміють сукупність знань, вмінь і навиків, а також ділових, особистісно-психологічних і моральних його якостей, які дозволяють останньому вміло виконувати службові функції на певних посадах в органах та підрозділах системи МВС України [3, с.91].

В.Л.Білоліпецький вважає, що «оскільки правоохоронна діяльність – це професія в сфері соціального управління, то з теоретико-модельних позицій їй притаманні ряд особливостей. По-перше, це духовний вид діяльності, тобто такий вид людської праці, де не створюються, не виробляються матеріальні цінності. По-друге, це діяльність, яка відображає суб'єктивно-об'єктивні відносини, де провідну роль відіграє людський фактор. По-третє, являє собою визначену цінність соціального порядку, яка виявляється в тому, що від неї у більшій мірі залежить ефективність і оптимальність соціального розвитку, прогрес у всіх галузях, у всій існуючій соціальній системі. От чому в сфері соціального (державного) управління, до якої відносяться і правоохоронна діяльність, так потрібен високий рівень професіоналізму» [4, с.60].

Працівники органів внутрішніх справ являють собою особливий різновид державних службовців. Вони виконують управлінські та правоохоронні функції, мають відмінний від інших службовців правовий статус, здійснюють від імені і за дорученням держави виконавчо-розпорядчі повноваження правоохоронного характеру. Окрім того, вони вступають у правові відносини, які випливають із змісту їх службових повноважень не лише в середині органу чи підрозділу, але й зовні, тобто вступають у відносини з громадянами, іншими державними та недержавними органами. Виступаючи в цих відносинах від імені держави, вони можуть застосувати заходи, необхідні для виконання законних вимог, зокрема заходи примусового характеру.

Отже, професія, як певний набір навиків і якостей в тому чи іншому виді діяльності, являє собою відносно самостійний, конкретно-історичний, спеціалізований та інституціолізований рід занять, який виник під впливом соціального поділу праці. До важливих ознак професії, як виду діяльності, можна віднести наступні: відносно довготривале, а частіше за все довічне виконання певних функцій; наявність спеціальних знань, освіти, вмінь і навичок, здобутих у ході роботи; отримання оплати за свою працю, доходу, що забезпечує підтримання існування працівника і його сім'ї; створення певного суспільного статусу, способу життя людини, її поведінки як на роботі, так і поза нею, що приводить до ототожнення, ідентифікації людини з її професією.

Професійна правосвідомість працівників органів внутрішніх справ є головним інструментом їх діяльності, має свої особливі умови, середовище, засоби, методи формування. Теоретичне дослідження всього комплексу чинників, закономірностей їхнього взаємозв'язку, зміни і впливу на правосвідомість має найважливіше значення в створенні передумов якісного і необхідного їх функціонування та формування. Якщо говорити про формування свідомості людини, то, напевно, вірно буде це поняття розглядати з позицій зовнішньої і внутрішньої діяльності. Зовнішня – це не саме формування, а процес впливу зовнішнього середовища на формування свідомості людини. Внутрішня – це діяльність індивіда, властива його психічному відображенню, по формуванню і використанню психічного уявлення, пов'язаного єдністю пізнавальних і емоційних процесів, роботи пам'яті й активності вольової сфери психіки.

Формування фахової правосвідомості працівника органів внутрішніх справ пов'язане із об'єктивними і суб'єктивними чинниками, що мають вплив на його правосвідомість, з одного боку, і про безпосереднє формування правосвідомості з позицій особливостей і тенденцій чуттєвої діяльності, пізнання особистості в єдності з формами розумової діяльності, з іншого. Крім того, процес формування не є тільки процесом складання і становлення, придбання закінченості і зрілості, але, і як соціалізація, припускає розвиток зрілих форм, їхню зміну і т.п. Так, до об'єктивного чинника ми відносимо середовище функціонування правосвідомості. Правове виховання – чинник суб'єктивного характеру.

Професійні здібності – це сукупність індивідуально-психологічних властивостей суб'єкта професійної діяльності, що склалися в ході професійної освіти і діяльності на основі існуючих задатків, загальних і соціальних здібностей і включення їх в свою структуру. Професійні здібності визначають успішність професійного навчання і оволодіння складними елементами професійної діяльності [5, с.63]. Професійні здібності виражають успішність професійного навчання і оволодіння складними елементами професійної діяльності.

У науковій літературі існує декілька визначень поняття *професійної культури правоохоронця*. Одні автори визначають її як «сукупність властивостей і якостей (загальнолюдських, класових, професійних тощо), що знаходяться зовнішній прояв у правоохоронній діяльності» [6; 7]; інші – прихильники діяльнісного підходу – до професійної культури відносять кваліфіковане, сумлінне і ретельне виконання трудових процесів [8; 9]; треті додають туди ще елементи психологічної та педагогічної культури [10].

Носієм професійної культури є правоохоронець, тому рівень його професіоналізму визначається, по суті, рівнем зрілості професійної культури. Константні елементи феномена професіоналізму (сукупність професійно-особистісних характеристик) лише визначають необхідні і достатні суб'єктивні умови його становлення, тобто створюють певну форму, а варіативні елементи (професійна культура та етика) наповнюють цю форму реальним змістом, характеризують механізм формування і реалізації професіоналізму в правоохоронній діяльності.

Як підкреслюється у Програмі розвитку партнерських стосунків між міліцією та населенням на 2000–2005 рр., підвищення рівня професійної і культурної підготовки працівників міліції для забезпечення партнерських стосунків з населенням має бути спрямованим на: приведення у відповідність до вимог часу законодавчої бази та відомчих нормативних актів з питань проходження служби в органах внутрішніх справ України; формування у працівників органів внутрішніх справ психології, яка б відповідає вимогам переходу до нової моделі правоохоронної діяльності, заснованої на принципі партнерства і соціальної допомоги; безумовне виконання органами внутрішніх справ вимог та положень принципів діяльності міліції і Кодексу честі працівника ОВС України; ділове співробітництво міліції з населенням та громадськими інститутами; радикальне вдосконалення системи професійної підготовки та виховання особового складу тощо [11].

Професійна культура – проявляється в першу чергу у розумінні сутності своєї професії, у вмінні застосувати різні методи та форми управління, в здатності передавати свої знання, виконувати роботу свідомо, творчо, не шаблонно. Професійна культура розкривається у вмінні передавати результати своєї діяльності, в її прогнозуванні, в здатності відтворити і висловлювати загальнонаціональні інтереси, бачити перспективу їх розвитку [4, с.59]. Отже, ми вважаємо, що професійна культура правоохоронця – це ступінь оволодіння ним знаннями, способами та методами правоохоронної діяльності та використання їх на практиці відповідно до рівня розвитку власної мікрокультури.

Наступним елементом професіоналізму є *професійна етика*. Як свідчать численні соціологічні дослідження, додержання законності і службової дисципліни визначається не стільки вимогливістю керівників, скільки моральними установками правоохоронців [12; 13]. У багатьох випадках ці установки здійснюють на ефективність службової діяльності більший вплив, ніж професійна компетентність. Тому моральність правоохоронця визначає його готовність до вирішення службових завдань, бажання їх виконувати; формує почуття відповідальності за їх виконання з найбільш результативним ефектом. Саме такий зміст вкладається в поняття професійної етики правоохоронної діяльності.

В силу означених причин до правоохоронця-професіонала пред'являється ряд специфічних моральних вимог. Частково вони містяться в службових нормативних документах, таких як Кодекс честі [14], Присяга [15], а частково складаються у процесі накопичення службового досвіду, традицій; визначаються морально-психологічним кліматом колективу. В узагальненому вигляді моральні вимоги до правоохоронця включають: ставлення до людини як до найвищої цінності, повага та захист прав, свобод і людської гідності у відповідності до міжнародних та вітчизняних правових норм і загальнолюдських принципів моралі; глибоке розуміння соціальної значущості своєї ролі в суспільстві, відповідальності перед державою, бо саме від правоохоронних органів більшою мірою залежать громадська безпека, охорона життя, здоров'я, правова захищеність людей; розумне та гуманне використання прав, які надані законом правоохоронцеві, у відповідальності з принципами соціальної справедливості, громадянського, службового та морального обов'язку; принциповість, мужність, безкомпромисність, самовідданість у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність та неупередженість в прийнятті рішень; бездоганність особистої поведінки на службі й у побуті, чесність, непідкупність, турбота про професійну честь, суспільну репутацію правоохоронця; свідомо дисципліна, ретельність та ініціатива, професійна солідарність, взаємодопомога, підтримка, сміливість і морально-психологічна готовність до дій у складних ситуаціях, здібність до розумного ризику в екстремальних умовах; постійне удосконалення професійної майстерності, знань в галузі службової етики, етикету, такту, підвищення загальної культури, розширення інтелектуального кругозору, творче освоєння необхідного в професійній діяльності вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Підсумувавши ознаки, що містяться у визначеннях – професії, професійної правосвідомості, професійних здібностях, професійної культури та професійній етиці – можливим стає визначення наступних ознак професіоналізму працівників органів внутрішніх справ: 1) професіоналізм одна з найважливіших сторін професійної культури працівника органів внутрішніх справ, елемент (міра) його компетентності; 2) професіоналізм визначає ділову надійність, здатність успішно й безпомилково здійснювати конкретну правоохоронну діяльність як у звичайних умовах, так і в екстремальних, нестандартних ситуаціях; 3) на особистому рівні професіоналізм обумовлюється певними досягненнями в процесі службово-трудової діяльності, високим рівнем сформованості професійної і духовної культури у всій її досконалості.

На основі проведених досліджень вважаємо за необхідне виділення наступних шляхів формування професійно-компетентного працівника органів та підрозділів системи МВС України. Це, зокрема: конкурсний відбір як кандидатів для професійної підготовки (навчання), так і кандидатів для заміщення конкретних посад в системі органів внутрішніх справ; періодична атестація працівників органів внутрішніх справ; створення банку кваліфікаційних оцінок претендентів на зайняття більш високої посади в органах та підрозділах системи МВС України; створення системи позитивної мотивації для високопрофесійного і добросовісного проходження державної служби в органах внутрішніх справ; регулярне проведення досліджень з оцінки професійного рівня і характеру мотивації працівників органів внутрішніх справ; широке використання зарубіжного досвіду щодо професійної підготовки правоохоронців.

Таким чином, професіоналізм в системі МВС – це насамперед здатність працівника органів внутрішніх справ, колективу працівників визначати з урахуванням умов і реальних можливостей найбільш ефективні шляхи та способи реалізації поставлених перед ними правоохоронних завдань у межах нормативно визначених повноважень.

Список літератури: 1. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: Підручник. Х., 1998. 2. Плішкін В.М. Теорія управління органами внутрішніх справ: Підручник / За ред. Ю.Ф. Кравченка. К., 1999. 3. Венедиктов В.С., Іншин М.І. Статус працівників органів внутрішніх справ України як державних службовців: Наук.-практ. посібник. Х., 2003. 4. Белолипецкий В.Л. Профессионализм и профессиональная культура в системе государственной службы // Политико-административная элита и государственная служба в системе властных отношений. Ростов-н/Д, 1996. Вып. 2. 5. Голосніченко І.П. Адміністративне право України (основні категорії і поняття): Посібник. Ірпінь, 1998. 6. Бакуменко В.П. Бублик С.А. Особенности отражения деятельности сотрудников органов внутренних дел в профессиональной этике // Милицейская этика и проблемы нравственного воспитания сотрудников органов внутренних дел. К., 1991. 7. Бандурка О.М. Професійна етика працівників органів внутрішніх справ: [Підруч. для вищ. Закл. Освіти МВС України]. Х., 2001. 8. Корнеева Л.Н. Профессиональная психология личности // Психологическое обеспечение профессиональной деятельности. СПб., 1991. 9. Медведев В.С. Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). К., 1996. 10. Вопросы профессиоведения / В.Е. Гаврилов, Г.Т.

Гвоздецкая, и др. М., 1982. 11. Про затвердження Програми розвитку партнерських відносин між міліцією і населенням на 2000-2005 роки: Рішення колегії МВС України від 16 грудня 1999 року № 8/КМ. К., 1999. 12. Бандурка О.М., Соболев В.О., Моско-вещь В.І. Партнерські взаємовідносини між населенням і міліцією: Підручник. Х., 2003. 13. Соболев В.О., Попова Г.В., Болотова В.О., Моско-вещь В.І. Міліція і насе-лення – партнери / За заг. ред. проф. Ярмаши О.Н. Х., 2000. 14. Кодекс честі праців-ника органів внутрішніх справ, затв. Наказом Міністерства внутрішніх справ № 18 від 11 січня 1996 р. 15. Про затвердження Інструкції про порядок принесення Прися-ги працівниками органів внутрішніх справ України і державними службовцями: На-каз МВС України № 413 від 30 червня 2000 р.

Надійшла до редколегії 20.10.04